

ВІЙСЬКОВА ЕМІГРАЦІЯ УНР У БОРОТЬБИ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ

У статті розглянуто діяльність військової еміграції Української Народної Республіки в період між двома світовими війнами. З'ясовано місце і роль військової еміграції Української Народної Республіки у державно-соборному процесі творення України як незалежної країни.

Ключові слова: державність, військова еміграція, Українська Народна Республіка, воєнно-історична робота, видавнича діяльність.

Постановка проблеми та її актуальність. Поразка революції 1917–1921 рр., коли за межами України опинилося близько 100 тис. наших співвітчизників, із них не менше 40 тис. козаків, старшин і генералів Армії УНР [1, 24], не зупинила державно-соборного процесу. В умовах інтернування вояки Армії УНР продовжували боротися за свою державу – вони зберігали дисципліновану та сповнену високими патріотичними прагненнями армію, відмовившись від особистих інтересів, пошуків спокійного життя заради подальшої боротьби за визволення України, соборність її земель. Коли наприкінці 1921 р. збройна боротьба за українську незалежність була припинена, важливим напрямком у подальшій боротьбі за українську державність стала воєнно-наукова робота й видавнича діяльність українців у еміграції, зберігаючи духовне й розвиваючи соціально-політичне життя нації.

Розгляд цієї сторінки української минувшини радянська історіографія відверто ігнорувала. Доробок сучасних українських дослідників цієї проблематики поки що обмежується небагатьма, щоправда досить змістовними працями. Тож дослідження діяльності військової еміграції УНР залишається актуальним.

Фуртес Олексій Олександрович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Наукового центру Сухопутних військ, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Фуртес О.О., 2010

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць [1–11] свідчить, що діяльність військової еміграції УНР у боротьбі за державність – явище унікальне та потребує глибокого вивчення та оцінки. В період світових катаклізмів ХХ ст. воно стало справжнім феноменом для політиків і суспільства західних держав, коли після кількох років виснажливої кровопролитної боротьби у визвольних змаганнях, розрізнені, змучені духовно і фізично, залишки Армії УНР, викинуті за межі Батьківщини, у надзвичайно складних умовах інтернування продовжили боротьбу за українську державність

Мета автора – з'ясувати місце і роль військової еміграції УНР у державно-соборному процесі творення України як незалежної країни.

У листопаді 1920 р. під тиском більшовиків Армія УНР була змушена залишити свої землі на Волині та інтернуватися на території, зайняті поляками [12]. Особливість цієї хвилі еміграції полягала в тому, що українське військо з командуванням та урядом держави прагнуло продовжити визвольні змагання. Головний отаман Симон Петлюра наказав військовому міністру після переходу польського кордону 23 листопада 1920 р. “...ні одної частини, підлеглої Військовому Міністерству, не розпускати. Вони повинні розташуватись на загальних умовах інтернування в цілях організації підготовчої праці для повернення на Україну” [13]. У ті ж дні голова Української військової місії у Варшаві генерал Віктор Зелінський у листі до колишнього начальника штабу військ Антанти генерала Максима Вейгана писав: “Незважаючи на обмежені свободи і відсутність матеріальних засобів, наші вояки не падають духом, а інтенсивно працюють над своєю загальною і національною освітою... Армія чекає того щасливого дня, коли ми, відпочинучи в Польщі, зорганізованою силою і зі зброєю в руках знову вступимо на терени нашої змученої Батьківщини, яка з нетерпінням чекає нас, і щоб допомогти нашому народові вигнати російських окупантів з нашої землі” [14].

Розмістившись у таборах на території Польщі, дивізії і полки Армії УНР із перших днів інтернування розгорнули широкомасштабну вишкільну та національно-патріотичну

виховну роботу – відновлено діяльність Спільної Юнацької школи підготовки старшин і дивізійних шкіл підстаршин, було засновано академічні курси Генерального штабу, створено громадські, фахові літературно-мистецькі товариства, релігійні громади.

Отже, зусиллями командного складу, армійського та дивізійних культурно-освітніх відділів при військових штабах, високоосвічених генералів і старшин у таборах розпочалась інтенсивна фахова, культурно-освітня та релігійно-виховна робота, підпорядкована новій воєнно-політичній доктрині. Основою її концепції було збереження боєздатної армії для майбутньої боротьби за визволення України.

За рік, у листопаді 1921 р., двохтисячна група зі складу інтернованої Армії УНР під командуванням генерала Ю. Тютюнника здійснила Другий Зимовий похід – останню збройну операцію. Українські вояки були погано озброєні й забезпечені. Зокрема, тільки половина бійців мала рушниці [15]. Незважаючи на героїзм українських вояків, які були готові радше прийняти смерть, ніж перейти на службу до більшовиків, маючи підтримку населення тимчасово визволених місцевостей, цей похід для Армії УНР закінчився трагічно. Більшовики послали 50 тис. бійців, переважно чекістів. Кульмінацією Другого Зимового походу став кровопролитний бій у с. Минькі і розстріл червоними 359 полонених українських вояків під Базаром [16].

На цьому збройні сутички за незалежність України закінчились, проте боротьба за українську державність не припинилась.

У таких умовах одним із головних напрямів боротьби за державність Головний отаман, Військове міністерство та командування Армії УНР вбачало у розгортанні воєнно-історичної роботи та організації видавничої справи.

Восени 1920 р. начальник воєнно-історичної управи Василь Сигарів отримав завдання – розгорнути воєнно-історичну роботу в таборах інтернованої Армії УНР. У січні 1921 р. він запропонував командуванню свою концепцію організації роботи в нових умовах: у кожному таборі мати представника Генштабу з питань воєнно-історичної роботи, негайно впорядкувати архіви дивізій і окремих частин,

розпочати написання історій військових частин, видання часописів і мемуарно-аналітичних збірників [17]. Визначною подією стало заснування в липні 1921 р. Воєнно-історичного музею-архіву в м. Тарнів, де згідно з наказом командувача Армії УНР зосереджено всі історичні документи й матеріали [17]. 25 серпня 1921 р. Головний отаман С. Петлюра наказав усім військовим частинам передати в музей-архів не лише документи, а й написані історії дивізій та окремих полків, що значно пошвидко пошуково-аналітичну роботу у війську [17, спр. 129, арк. 37-37 зв.]. 18 лютого 1922 р. Військовий міністр Андрій Вовк надіслав командирам дивізій та окремих частин спеціальний Циркуляр, у якому зазначалося: “Ні одне страчене життя козацьке, ні одна крися крові, пролітої в боротьбі за визволення України, не повинні загладитись безслідно. Славні бойові вчинки як цілого війська, так і поодиноких героїв вимагають найширшого, найяскравішого і найбільш правдивого освітлення. Це потрібно для історії, потрібно для поколінь наших, потрібно для пошани славних лицарів. Зараз ці відомості в інтересах нашої національної справи вельми потрібні для правдивого освітлення нашої героїчної армії та її боротьби перед всіма народами світа” [17, спр. 838, арк. 80-81]. Потужним імпульсом для піднесення української військової думки стали праці С. Петлюри, особливо “Завдання української військової літератури”, “Сучасна українська еміграція та її завдання” і “Табір”, в яких викладено концепцію і методологічні засади діяльності військових істориків українського зарубіжжя [18].

Зауважимо, що в інтернованих частинах Армії УНР зосередився могутній інтелектуальний потенціал українських військовиків, зокрема генералів і старшин Генерального штабу – відданих українській справі учасників визвольних змагань 1917-1921 рр. Серед них генерал-полковники: колишній професор Миколаївської академії Генштабу, автор низки військово-наукових праць М. Юнаків, начальники офіцерських училищ С. Дельвіг і М. Омелянович-Павленко; генерал-поручники: С. Дядюша, О. Греков, П. Єрошевич, О. Удовиченко; генерал-хорунжі: В. Змієнко, В. Куш, В. Петрів, М. Садовський та багато інших [19; 20]. Усвідом-

люючи велике значення виховання вояків армії та прийдешніх поколінь на прикладах героїчного минулого українського народу і бойових традицій його війська, вони стали ініціаторами розгортання військово-історичної роботи.

Важливе значення для розвитку військово-історичної думки українського зарубіжжя мала діяльність створених на початку 1920-х років у таборах інтернованої Армії УНР військово-наукових об'єднань і товариств, які розгорнули видавничо-інформаційну роботу. Зокрема, в липні 1921 р. при Українському народному університеті в таборі Ланцут засновано військовий факультет, який очолив генерал М. Юнаків, а згодом І. Мартинюк. Відомі військові науковці налагодили випуск "Військового вісника", який поряд із статтями військово-теоретичної тематики друкував матеріали з історії визвольних змагань. Крім цього, командир групи військ у Ланцуті генерал Олександр Пилькевич заснував військово-літературний двотижневик "Наша Зоря", який мав власну друкарню. Навколо цього видання згуртувався колектив талановитих молодих авторів із середовища українського вояцтва: Є. Маланюк, І. Блакитний, О. Луцький, В. Євтимович (згодом генерал-хорунжий), А. Лебединський, М. Шаповал та ін. [1, 70; 19, 215–216]. У листі до Д. Донцова Є. Маланюк писав: "Ми, гурток робітників мистецтва, що нас волею історії було покликано до Українського війська, замінивши перо і пензель на шаблю і мушкет, вже давно відчували, а на власному досвіді пересвідчилися, що однієї цієї зброї в пекельній і складній боротьбі за сувереність Нації не вистачає. Опинившись в таборах для інтернованих обеззброєними, ми самою льогікою життя повернулися до виконання своїх попередніх обов'язків. Обеззброєні мілітарно, ми вхопилися за духову зброю" [1, 112].

У табірний період 1920–1923 рр. було створено підґрунтя для подальшого розвитку видавничої діяльності. Дев'ять (за кількістю таборів) груп військ Армії УНР видавали по кілька часописів і журналів. Більшість із них регулярно публікувала матеріали військово-історичного характеру: спогади, розвідки, оповідання. За свідченням Л. Шанковського, визначного історіографа військової еміграції УНР, тон задавали видання: "Залізний стрілець" (Каліш), "Запорозьська

думка" (Пикуличі, Вадовиці), "Наша Зоря" (Ланцут, Каліш), "Нове життя" (Александрів Куявський, Щипйорно), "Український сурмач" (Каліш, Щипйорно). Однак преса вже не могла задовольнити потреби видавничої діяльності. З'являються перші збірники воєнно-історичних матеріалів, зокрема "До зброї" (1921), "На руїнах" (1922), "Спогади. Ч. 1" (1921), "Наші лицарі і мученики" (1921), праця полковника Г. Чижевського "Коротка історія 3-ї Залізної дивізії" (1922) та найпомітніша книжка того часу – "Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 р. Ч. 1" (1921) генерала М. Капустянського [21, 30].

Одним з найбільш важливих досягнень у боротьбі за державність стало утворення і діяльність унікального в умовах еміграції Українського воєнно-історичного товариства.

"Свою працю розпочало Товариство в тяжких обставинах, – відзначав відомий історик української еміграції Симон Наріжний, – без допомоги, на власний емігрантський кошт. Протягом перших років воно збило багато матеріалів, особливо з історії збройної боротьби останніх літ й підготувало до видання перший том свого органу "За державність" [22, 30]. Українська військова еміграція, яка після 1924 р. опинилася у Франції, Чехословаччині, Румунії, відгукнулася на заклик управи і стала активним членом Товариства, допомагаючи внесками та надсилаючи матеріали публікацій. Однак налагодити власне видання не вдавалося, і ще кілька років ці матеріали публікували в "Таборі", а також у Львові, у видавництві Івана Тиктора "Червона Калина" [23].

Вихід у світ збірника "За державність" 1929 р. визнано знаковою подією у громадсько-політичному житті української еміграції. Він став загально визнаним літописом Української революції й за своїм змістом, науковим рівнем був провідником воєнної думки українського зарубіжжя. Друкувався збірник у Каліші, а з 1935 р. у Львові. Саме до нього йшов головний потік спогадів, розвідок та інших матеріалів від колишніх вояків Армії УНР, розкиданих по всьому світу. Редакція збірника усвідомлювала, що матеріали збірника складають неповторну джерельну базу для майбутніх дослідників історії України. Майже в кожному номері у зверненнях до читачів наголошувалося: "Рідшають лави

старих активних борців, а з ними зникає і частина нашої воєнно-історичної минувшини, якої свідками й учасниками вони були, зникає в боротьбі той досвід військовий, що вони придбали. От чому обов'язком кожного активного борця за Державність Українську є подати матеріали, що висвітлювали б ті події... майбутнім дослідувачам, на підставі яких вони спромоглися б укласти історію українських визвольних змагань" [24, Зб. 1, 3-4].

Завдяки зусиллям Управи Товариства і редакційної колегії, де віддано працювали, за висловом О. Колянчука, "військовики високого фахового рівня, військові історики, які залишили майбутнім поколінням монументальний літопис збройної боротьби за незалежність" [1, 14], було налагоджено регулярне щорічне видання збірника, що виходив до початку Другої світової війни. Всього вийшло дев'ять збірників, у яких з'явилося близько ста публікацій, з яких 80% присвячено проблемам Української революції.

Високо оцінюючи це видання, Л. Шанковський слушно зауважив, що заснування збірника "За державність" сприяло "розвитку української воєнно-історичної науки", оскільки на його сторінках опубліковано "велику кількість цінних воєнно-історичних матеріалів, що висвітлювали історію визвольної війни 1917-1920 рр., а також і давніші періоди української воєнної історії" [21, 1971, № 3-4, 34].

Це підтверджує статистичний аналіз публікацій збірників, що вийшли у міжвоєнні роки. Зокрема, проблемам українізації військових частин російської армії, формування українського війська та його вищих структур, історії Армії УНР було присвячено 33 науково-історичні праці; описові бойових дій та окремих операцій армії, а також окремих формувань – 34; повстанському рухові – 7; давній історії українського війська – 9. Відзначимо, що автори вказаних праць – здебільшого активні учасники визвольних змагань, військовики, які мали багатий фронтний досвід 1914-1920 рр. Вони намагалися відтворити події крізь призму особистого досвіду та на підставі архівних документів. При цьому не просто фіксували події минулого, – хоча й це є цінним матеріалом для дослідників, – але й осмислювали феномен Української революції, прагнули з'ясувати

закономірності визвольних змагань, військово-політичні причини й геостратегічні наслідки поразок. Найпоказовішими були праці генералів М. Омеляновича-Павленка, М. Безручка, В. Петріва, П. Єрошевича, О. Удовиченка, полковників В. Савченка, В. Сальського, Г. Порохівського, підполковників В. Проходи, Б. Кедровського, М. Янчевського, І. Ремболовича, сотників О. Шпілінського, О. Думіна, А. Гончаренка та інших.

У I-IV збірниках "За державність" М. Омелянович-Павленко надрукував працю "Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920)" (згодом вийшла окремою збіркою), в якій осмислив процеси збройної боротьби за незалежність України. Визначаючи свою концепцію дослідження, генерал наголошував: "Обов'язок перед людьми, що брали участь у Зимовому поході, бажання залишити й на прийдешньому слід від цієї сторінки сучасної визвольної боротьби Українського народу, вимагають від мене, щоб я записав її так, як вона відбивається в мої думці і пам'яті як старшого начальника, бо не годиться забути про цю добу боротьби, в якій на протязі п'ятох місяців гартувалася воля й сила борців за незалежну Україну" [24, зб. 1, 9; 412].

На сторінках II-III номерів збірника було надруковано ґрунтовну розвідку колишнього начальника штабу корпусу Січових Стрільців, із 1920 р. – командира 6-ї Січової стрілецької дивізії, яка відзначилася у боях з кіннотою С. Будьонного під Замостям, генерала Марка Безручка "Січові стрільці в боротьбі за державність" [24, 1930, зб. 2, 47-72; 1933, зб. 3, 55-108]. У 1932 р. ця студія опублікована в Каліші окремою брошурою [25].

Колішній командир Подільського корпусу генерал-поручник Петро Єрошевич, який одним із перших українизував дивізію і передав її Центральній Раді, відтворив у праці "З боротьби українського народу за свою незалежність" процеси військового будівництва та збройної боротьби українського війська [26]. Вартий уваги й тематичний випуск збірника 1933 р., присвяченого Другому Зимовому поході Армії УНР. Поряд із воєнно-історичними розвідками у випуску було опубліковано мемуарно-аналітичні праці, зокрема О. Шпілінського, П. Ващенко, М. Чижевського

та ін. [24, 1933, зб. 3]. На жаль, у межах даного дослідження немає можливості подати детальніший огляд публікацій цього видання Воєнно-історичного товариства.

Помітною подією в житті еміграції стало заснування 1923 р. у Каліші Воєнно-наукового видавництва, яке налагодило видання воєнно-літературного журналу “Табір”. Журнал виходив до 1939 р., його редактором був талановитий військовий історик і видавець генерал Віктор Куц [19, 178–179]. Викладаючи засади журналу, редактори – В. Куц, М. Капустянський, П. Шандрук і В. Прокопович – наголошували: “Не можна підготувати армію до нової збройної боротьби, якщо не буде взято до уваги досвід кожної минулої війни... Тому дослідити цей минулий досвід та взяти з него науку на майбутнє – ото ті чергові завдання, які стоять перед воєнною думкою кожного народу” [27, 1923, ч. 1, 3].

Редакція згуртувала навколо журналу найкращих фахівців-військовиків, публіцистів, митців. Серед його авторів були генерали С. Дельвіг, М. Юнаків, П. Єрошевич, В. Сальський, В. Сигарів, П. Шандрук, старшини Генерального штабу В. Савченко, Б. Сулковський, В. Колосовський, С. Шрамченко, М. Янчевський, В. Євтимович, О. Шпільнський та ін.

У “Таборі” з’явилось чимало праць, які мають військово-історичну цінність і є джерелом дослідження визвольних змагань. Серед них відзначимо статтю генерала В. Куца “За визволення”, в якій викладено історію Армії УНР, та опубліковану в наступному числі журналу розвідку сотника Б. Монкевича “Піоніри українського війська” [27, 1927, ч. 3]. Варто відзначити високий фаховий рівень праці колишнього командувача Подільського армійського корпусу за Гетьманату генерала Петра Єрошевича “Спогади з часів гетьмана Павла Скоропадського на Україні і повстання народу українського проти влади гетьмана та німців-окупантів” [27, 1927, ч. 4]. Чимало фактичного матеріалу містять статті полковника Б. Сулковського “З історії формування II Січового Запорізького корпусу” [27, 1927, ч. 4], сотника О. Шпільнського “Замітки до історії 3-го пішого полку” [27, 1927, ч. 12], підполковника В. Проходи “Записки до історії Сірих, або Сірожупанників” [27, 1927, ч. 5; ч. 6;

ч. 8; ч. 14]. Генерал Павло Шандрук у статті “Бої 3-ї Залізної стрілецької дивізії під с. Сидоровом над Збручем 19–26 липня 1920 року” описав бойові дії козацтва влітку 1920 р. [27, 1923, ч. 1]. У “Таборі” було опубліковано також кілька спогадів підполковника А. Маруценка-Богданівського, зокрема “З пережитого” та “Штурм Арсеналу”, про які Осип Думін писав: “Зі всіх писань підполковника А. Маруценка-Богданівського пробивається сильне відчуття трагедії українського війська й державности та гідне похвали стремління возвеличити учасників визвольних змагань і поставити їх приміром для грядущих поколінь. Його патріотизм непідроблений, а являється результатом його переконань” [28, 1937, ч. 9]. Значну пізнавальну цінність мали статті генерала Г. Порохівського “Українська військова еміграція в Румунії” та підполковника В. Проходи “Українська військова еміграція в Чехословаччині” [27, ч. 24–25].

Після ліквідації у 1924 році таборів інтернованих частин Армії УНР у Польщі її військовослужбовці отримали статус політичних емігрантів.

Головним зосередженням української військової еміграції міжвоєнних років залишалася Польща, де перебувало близько десяти тисяч колишніх вояків Армії УНР. Наприкінці 1920-х років серед них, зокрема, було 29 генералів і 162 старших офіцери [1, 168–169]. Це сприяло успішній видавничій діяльності Українського воєнно-історичного товариства, яке плідно співпрацювало з іншими видавничими центрами, серед яких визначне місце займав Львів. Л. Шанковський зазначав, що “в роках між двома війнами, Львів був центром української воєнно-історичної науки” [21, 1973, ч. 3–4]. Саме тут у 1935–1936 рр. окремим випуском і книгою вийшла монументальна “Історія українського війська” за участю галицьких і наддніпрянських військових істориків в еміграції. У видавництві “Червона Калина” ще 1921 р. вийшла перша частина монографії генерала М. Капустянського “Похід українських армій на Київ і Одесу 1919 р.” Згодом тут побачили світ праця В. Євтимовича “Військо йде. Уривки із спогадів про березень 1917 р. у Києві”, “Спомини” М. Омеляновича-Павленка, чотири частини книги генерала В. Петріва “Спомини з часів української революції (1917–1921 рр.)”.

Серед видавництв, у яких військові історики українського зарубіжжя публікували свої дослідження, було й видавництво Українського наукового інституту, засноване у Варшаві 1930 р. Його директор – відомий історик Олександр Лотоцький – усіляко сприяв популяризації праць співвітчизників. Зокрема, 1932 р. тут вийшла книжка О. Доценка “Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920)” – воєнно-історичний нарис, в якому автор уперше опублікував багато архівних документів.

Помітне значення у видавничій діяльності військової еміграції УНР мала Прага, де у 1925 р. було створено унікальний Музей визвольної боротьби України, до формування експозиції якого були причетні генерали Армії УНР М. Омелянович-Павленко, О. Удовиченко і В. Петрів [22, 10]. У Празі на довгі роки оселився М. Омелянович-Павленко, тут видано низку його воєнно-історичних праць, серед них: “Останні місяці 1918 року” (1928), “Початок 1919 р.” (1929), “На Україні 1917–1918 рр. Спомини” (1935), а 1930 р. вийшов “Збірник пам’яті Симона Петлюри (1879–1926)”, який крім статті біографічного змісту містив ґрунтовні військово-історичні праці та спомини В. Куца, В. Сінклера, Г. Порохівського, В. Кедровського, В. Проходи, І. Гаврилюка й ін. [22, 10].

У Парижі було засновано українську громаду. Тут виходив журнал “Тризуб” (1925–1940), який друкував статті на історичну тематику. У столиці Франції генерал О. Удовиченко заснував Товариство колишніх вояків Армії УНР і налагодив видання воєнно-історичного журналу “Військова справа”. Із 1936 р. тут видавали журнал “Вояк” [22, 110]. Українські військові історики гуртувалися навколо відкритої у Парижі 1929 р. Української бібліотеки ім. С. Петлюри, керівниками якої були В. Прокопович, генерал О. Удовиченко, Є. Мишківська-Прокопович. Представниками бібліотеки в інших країнах були активні члени Воєнно-історичного товариства, такі як: В. Савченко (Каліш), І. Шендрік (Львів), В. Сікевич (Канада), о. П. Білон (США), О. Шпілінський (Німеччина) та ін. [22, 37–38]. Найбільше уваги українським визвольним змаганням 1917–1921 рр. приділяли паризькі видання “Тризуб” і “Військова

справа”, в останньому, зокрема, було опубліковано статті генерала О. Удовиченка “Перша боротьба за Київ (1917–1918)” (1927), “Загибель студентського куреня під Крутами” (1928). У “Тризубі” надруковано такі праці, як “Перспективи збройної боротьби за незалежність України” генерала В. Сальського, “Пам’яті генштабу генерал-полковника Сергія Дядюши” старшини І. Косенка, “Армія УНР 1917–1921. Провід” В. Колосовського, “Наші Термоплі” В. Прокоповича [21].

Видавнича діяльність української військової еміграції за океаном найактивніше проявилася у Канаді, де знайшли притулок чимало учасників визвольних змагань, зокрема В. Сікевич, В. Кедровський, Т. Омельченко. У видавництві Української Стрілецької громади та в українських часописах у міжвоєнні часи вийшло друком багато публікацій з історії збройної боротьби 1917–1921 рр. Відзначимо, насамперед, “Сторінки з записної книжки” В. Сікевича, “1917 рік. Спогади члена УВГК і товариша секретаря військових справ у часі Української Центральної Ради” – фундаментальну працю полковника В. Кедровського, “З історії Синіх дивізій” підполковника Т. Омельченка, “За волю України (Віра Бабенко)” О. Лугового. Із нагоди 50-річчя військової служби та 20-річчя праці для України генерала В. Сікевича у Вінніпезі видано книгу “Ювілейна пам’ятка 1887–1937”, в якій описано життєвий шлях воєначальника і дипломата. 1937 р. в Торонто В. Євтимович видав мемуари “Ставлення в гетьмана. Уривок із споминів” [21]. 1936 р. у Саскатуні вийшло ґрунтовне теоретичне дослідження генерала М.Капустянського “Українська Збройна Сила й українська національна революція”. “Ми маємо право сказати, що Українська Нація дійсно є здібною і перед нею велика майбутність, – наголошував автор. – Працюймо, єднаймося, організуймося, і ми виборемо свою незалежну Соборну Українську Державу! Бо ж слава України не вмре, не поляже! Лише мечі, а не слова здобувають Нації права” [29, 50].

Висновки. В результаті поразки національно-визвольних змагань українського народу у 1917–1921 рр. за межами Батьківщини опинився потужний загальновійськовий еміграційний фронт Армії УНР, яка прагнула продовжити боротьбу за державність.

У складних умовах бездержавності, коли Україна була пошматована й окупована чужоземними країнами, її народ опинився перед загрозою втрати етнокультурних ознак. Саме на еміграцію припала почесна місія продовжувати духовний поступ нації, розвивати вітчизняну науку і культуру. Боротися за українську державність було вирішено шляхом розгортання потужної воєнно-історичної й видавничої діяльності. Реалізації цих завдань сприяла наявність у середовищі еміграції потужного інтелектуального потенціалу в особі високоосвічених кадрових військовиків, письменників, військових журналістів, які утворили загальновизнані фахові та творчі об'єднання, зокрема Українське воєнно-історичне товариство (1920–1939), заснували низку науково-видавничих центрів, налагодили їх цілеспрямовану фахову і науково-пропагандистську діяльність.

Внаслідок цих інтелектуальних потуг вже на початку 1920-х років була розгорнута широкомасштабна воєнно-історична робота в таборах інтернованих частин Армії УНР у Польщі, налагоджено випуск національно-патріотичної періодики, зокрема воєнно-історичних журналів “Табір”, щорічника “За державність”, в яких уперше побачили світ наукові й мемуарно-аналітичні праці з історії Української національно-демократичної революції (1917–1921 рр.).

Своєю боротьбою за українську державність військова еміграція УНР виконала надзвичайно важливі функції у державно-соборному процесі творення України як незалежної країни. Своїм організованим існуванням, активною політичною, науково-історичною й видавничою діяльністю вона заявила себе на міжнародній арені представником могутньої нації, непокірним борцем за вікові прагнення народу до незалежності й соборності. Завдяки збереженню національної ідентичності й свідомості вона стала захисником історичної пам'яті нації, сприяючи розгортанню протибільшовицького та антипольського рухів на підневільних українських землях.

1. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 / О. Колянчук. – Львів, 2000. – 274 с.

2. Колянчук О. Незабуті могили / О. Колянчук. – Львів: Основа, 1993. – 48 с.
3. Сирник Я. До питання інтернування Армії УНР в Польщі у 1920–1924 рр. / Я. Сирник // Україна в минулому. – К.; Львів, 1994. – Вип. 5. – С. 123–131.
3. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. Трощинський. – К.: Україна, 1994. – 260 с.
4. Колянчук О. Українці в таборах Перемишля (1918–1921 рр.) / О. Колянчук // Пам'ятки України. – Львів, 1995. – С. 112–117.
5. Kolańczyk A. Internowani żołnierze Armij UNR w Kaliszu. 1920–1939 / A. Kolańczyk. – Kalisz; Przemysł; Lwów: Ołir, 1995. – 96 s.
6. Історія української еміграції / [гол. ред. Б. Лановик]. – К.: Знання, 1997. – 520 с.
7. Срібняк І. Обезбронена, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі і Румунії (1921–1924 рр.) / І. Срібняк. – Київ; Філадельфія: Вид-во ім. О. Теліги, 1997. – 188 с.
8. Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади й умови передавання (1921–1924) / М. І. Павленко. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 1999. – 352 с.
9. Карпусь З. Формування з'єднань Армії УНР у Польщі в 1920 р. / З. Карпусь, І. Срібняк // Український історичний журнал. – 2000. – № 1. – С. 80–95.
10. Фуртес О.О. Військово-історична проблематика у працях української еміграції 1920–1939 рр.: дис.на здобуття наук. ступеня к-та іст. наук: спец. 20.02.22 “Військова історія” / О.О. Фуртес. – Львів, 2009. – 220 с.
11. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. – К.: Либідь, 1991. – 510 с.
12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 1429. Канцелярія Директорії УНР.
13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 1075. Міністерство військових справ Української держави.
14. Тютюнник Ю. З поляками проти України / Ю. Тютюнник. – Харків: Держвидав України, 1924. – 101 с.
15. Отмарштайн Ю.В. До історії повстанчого рейду генерал-хорунжого Ю. Тютюнника в листопаді 1921 р. / Ю. В. Отмарштайн // Л. Ч. К. – 1930. – Ч. 6. – С. 12–13; Ч. 7/8. – С. 17–20.
16. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 1078. Головне управління Генштабу Армії УНР. 1918–1924.
17. Петлора С. Сучасна українська еміграція та її завдання / Симон Петлора // Статті: [упор. та автор передмови О. Климчук]. – К.: Дніпро, 1993. – С. 231–275.

18. *Колянчук О.* Генералітет українських визвольних змагань. Біографіи генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття / О. Колянчук, М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 288 с.
19. *Науменко К.* Генералітет Української Народної Республіки / К. Науменко // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń 1997. – S. 217–234.
20. *Шанковський Л.* Нарис української воєнної історіографії / Л. Шанковський // Український історик. – 1970. – Ч. 4 (28). – С. 67–75; 1971. – №1–2 (29–30). – С. 58–69; №3–4 (31–32). – С. 31–32; 1972. – Ч. 3–4 (35–36). – С. 55–71; 1973. – Ч. 3–4 (39–40). – С. 113–126; 1974. – Ч. 1–3 (41–43). – С. 48–64; 1975. – Ч. 1–2 (45–46). – С. 45–69.
21. *Наріжний С.* Українська еміграція / С. Наріжний. – Ч. 1. – Прага, 1942. – 173 с.; Ч. 2. – К., 1999. – 272 с.
22. *Передерій В.* Видання “Червоної Калини”. 1922–1939. Історико-бібліографічне дослідження / В. Передерій. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2004. – 357 с.
23. За державність. – Каліш; Варшава, 1929–1939.
24. *Безручко М.* Січові Стрільці в боротьбі за державність (березень–грудень 1919 р.) / М. Безручко. – Каліш, 1932. – 82 с.
25. *Єрошевич П.* З боротьби українського народу за свою незалежність / П. Єрошевич // За державність: Матеріали до історії війська українського. – Варшава, 1938. – Зб. 8. – С. 9–65; Зб. 9. – С. 18–59.
26. Табор. Каліш; Варшава, 1923–1939.
27. *Думін О.* Українська військова і воєнна література. Табор – воєнно-літературний журнал / О. Думін // Літопис Червоної калини. – 1937. – Ч. 9. – С. 19–21.
28. *Капустянський М.* Збройна сила і українська національна революція / М. Капустянський. – Саскатун, 1938. – 50 с.

Надійшла до редколегії 02.06.2010 р.

Рецензент: *С.В. Терський*, кандидат історичних наук, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів.

ВОЕННАЯ ЭМИГРАЦИЯ УНР В БОРЬБЕ ЗА ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ

Фуртес А.А.

В статье рассмотрена деятельность военной эмиграции Украинской Народной Республики в период между двумя мировыми войнами. Выяснено место и роль военной эмиграции Украинской Народной Республики

ки в государственно-соборном процессе создания Украины как независимой страны.

Ключевые слова: государственность, военная эмиграция, Украинская Народная Республика, военно-историческая работа, издательская деятельность.

MILITARY EMIGRATION OF UFR IS IN FIGHT FOR STATE SYSTEM

Furtes A.

In the article activity of military emigration of Ukrainian Folk Republic is considered in a period between two world wars. A place and role of military emigration of Ukrainian Folk Republic is found out in the state cathedral process of creation of Ukraine as an independent country.

Key words: state system, military emigration, Ukrainian Folk Republic, military-historical work, publishing activity.